

1845-1860 : DE 'LAATSTE' VOEDSELRELLEN IN TWEE KLEINE OOST-VLAAMSE STEDEN, OUDENAARDE EN SINT-NIKLAAS

Wouter RONSIJN

Universiteit Gent – Aspirant van het FWO

1. Inleiding

Rond het midden van de negentiende eeuw werd België tweemaal getroffen door voedselduurte. Zowel in de periode 1845-1847 als in de periode 1853-1855 gingen voedselprijzen de hoogte in. Als gevolg hiervan kwamen zowel in de jaren 1840 als in de jaren 1850 voedselrellen voor.

Op de algemene problematiek rond deze periodes van voedselduurte wordt elders ingegaan¹. Met deze bijdrage wil ik het oproer onder de aandacht brengen dat in deze duurtejaren plaatsvond in twee kleine Oost-Vlaamse steden, Oudenaarde en Sint-Niklaas.

2. Oorzaken van schaarste en duurte

De onmiddellijke aanleiding voor de voedselcrisis van de jaren 1840 was de aardappelplaag die de kop opstak in 1845, en de mislukking van de roggeoogst in 1846. De aantasting van de aardappelen door de *phytophthora infestans*, een schimmel ingebracht uit Amerika, had desastreuze gevolgen in 1845. De verliezen in beide Vlaanderen liepen op tot meer dan 90%. In de jaren die daarop volgden bleef de aardappelplaag de velden teisteren. Met uitzondering van 1849 wordt pas rond het midden van de jaren 1850 opnieuw een normale aardappeloogst gerealiseerd. In 1846 ging die tekortschietende aardappeloogst gepaard met een mislukte roggeoogst. Het graan had te lijden onder de slechte weersomstandigheden van dat jaar, alhoewel het verlies van tarwe en andere granen in vergelijking met rogge eerder beperkt bleef².

1. Deze bijdrage is een bondige samenvatting van twee papers, één gepresenteerd in Namen op het 8me Congrès de l'Association des Cercles francophones d'Histoire et d'Archéologie de Belgique/LVe Congrès de la Fédération des Cercles d'Archéologie et d'Histoire de Belgique, Namen, 29.08.2008, en een andere op de Fourth Flemish-Dutch Conference on the Economic and Social History of the Low Countries before 1850, Leiden, 29.01.2009. Op dit onderwerp wordt dieper ingegaan in W. RONSIJN, *De 'laatste' voedselrellen: Voedseloproer in de jaren 1850 in Vlaanderen : een casestudie van Sint-Niklaas*, in *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 2009, vol. 6, nr. 1, pp. 80-108.

2. E. VANHAUTE, 'So worthy an example to Ireland': *The subsistence and industrial crisis of 1845-1850: causes and effects of the 'last' European subsistence crisis*, in C. Ó GRÁDA, R. F. J. PAPING and E. VANHAUTE, *When the potato failed: causes and effects of the 'last' European subsistence crisis, 1845-1850*, CORN Publication Series, 9, Turnhout, 2007, pp. 130-131.

De overheid reageerde met een waaier aan maatregelen, waaronder het inkopen van voedsel in het buitenland, financiële steun voor plaatselijke overheden en het subsidiëren van openbare werken. Het in- en uitvoerregime werd gewijzigd door reeds in september 1845 granen, aardappelen en ander voedsel vrij van invoerrechten te verklaren en tegelijk de uitvoer ervan te verbieden. Dat douaneregime werd gedeeltelijk tot begin 1850 gehandhaafd³.

Desondanks bleef het effect van de mislukte oogst op de voedselprijzen niet uit. De prijsstijgingen na de oogst van 1845 bleven nog eerder beperkt, zoals blijkt uit de bijgevoegde grafiek. In 1845-1846 verdubbelde de prijs van aardappelen op de markten van Oudenaarde en Sint-Niklaas, en ook de graanprijzen gingen de hoogte in. De prijsstijgingen van 1847 waren van een geheel andere orde. Graan- en aardappelprijzen vertoonden een nagenoeg aanhoudende stijging doorheen de winter en lente van 1847, met een hoogtepunt rond mei/juni. De tarweprijs bedroeg op dat moment zo'n 40 fr. per hl. Wanneer in augustus de goed geslaagde oogst van 1847 werd binnengehaald, vielen de prijzen snel terug⁴.

De crisis van de jaren 1840 was echter meer dan een oogstcrisis. De Vlaamse plattelandseconomie had op dat moment een grens bereikt. Gezinnen moesten zien te overleven op bedrijven die gemiddeld steeds kleiner werden, waarvan een groot deel gepacht werd en waarvoor almaar stijgende pachtprizen werden betaald. Om de schaarse inkomsten uit landbouw aan te vullen, hadden vele plattelandsgezinnen zich toegelegd op het spinnen en weven van vlas als deeltijdse of voltijdse activiteit. Het met de hand geproduceerde lijnwaad kwam tot dan toe vooral terecht op internationale markten die nu overspoeld werden door Engelse industriële weefsels. De Vlaamse spinsters en wevers konden tegen deze concurrentie niet op. Velen hadden het moeilijk en leefden op de rand van armoede. Wanneer in 1845 en 1846 een oogstmislukking zich aandeede, werden ze snel over die rand geduwd⁵.

Terwijl de jaren 1840 voor de Vlaamse plattelandseconomie een diepgaande crisis betekenden, bleef het in de jaren 1850 eerder beperkt tot duurte. Bovendien waren de oorzaken van die duurte van een andere aard dan die in het vorige decennium.

3. P. DELFOSSE, *La politique agricole de l'État belge en période de crise au XIXe siècle: les rapports de force dans une société en transition vers le capitalisme industriel*, Louvain-la-Neuve, 1983, pp. 22-24 ; E. VANHAUTE, *So worthy an example to Ireland*, p. 138.

4. E. VANHAUTE, *So worthy an example to Ireland*, p. 131.

5. E. THOEN and E. VANHAUTE, *The 'Flemish Husbandry' at the edge: the farming system on small holdings in the middle of the 19th century*, in E. THOEN and B. J. P. VAN BAVEL, *Land productivity and agro-systems in the North Sea Area, middle Ages-20th century: elements for comparison*, CORN Publication Series, 2, Turnhout, 1999, pp. 271-296 ; E. VANHAUTE, *Rich Agriculture and Poor Farmers: Land, Landlords and Farmers in Flanders in the Eighteenth and Nineteenth Centuries*, in *Rural History*, 2001, vol. 12, pp. 19-40 ; E. VANHAUTE, *So worthy an example to Ireland*, pp. 123-130.

Volgens Delfosse waren de oogsten tussen 1853 en 1856 in België slechts matig, inzonderheid die van 1853 en 1855⁶. Toch kan men over het algemeen de jaren 1850 niet beschouwen als slechte oogstjaren⁷. Het is eerder de internationale toestand van de jaren 1850 die in sterke mate bijdroeg aan de duurte. In Frankrijk was de oogstmislukking groter, waardoor dat land massaal begon te importeren⁸. De internationale graanmarkt werd echter verstoord door de Krimoorlog. Door dat conflict, uitgevochten van 1854 tot 1856 tussen Turkije, met de hulp van Groot-Brittannië en Frankrijk, en Rusland, konden de havens van de Baltische en Zwarte Zee West-Europa niet langer met graan bevoorraden⁹.

Ook België was in het midden van de negentiende eeuw niet langer een netto graanexporteur, maar importeur¹⁰. In steeds grotere mate werd België doorheen de negentiende eeuw afhankelijk van import voor zijn voedselbevoorrading. In de jaren 1850 was die import, ondanks de internationale toestand, niet gering¹¹. Alleen lagen de prijzen waaraan die import gebeurde wellicht een stuk hoger.

Het prijzenverloop op de markten van Oudenaarde en Sint-Niklaas in de jaren 1850 is dan ook geheel anders dan dat van de jaren 1840 (zie grafiek). De aardappelprijzen vertonen slechts een lichte stijging. De graanprijzen lagen gevoelig hoger, alhoewel op geen enkel moment de piek van 1847 werd overschreden. Het verschil is vooral dat de duurte in de jaren 1850 aanhoudend was. De tarweprijs blijft nagenoeg de hele periode boven de 30 fr. per hl., de rogge kwam zelden onder de 20 fr. per hl.

In de jaren 1850 was er veel meer discussie over de te nemen maatregelen¹². Al vrij snel, in augustus 1853, werd invoer van verschillende voedingsproducten vrij verklaard, maar men aarzelde lang om de uitvoer te verbieden. In oktober 1853 kwam er een uitvoerverbod van onder meer aardappelen, maar voor een uitvoerverbod op granen was het nog een jaar wachten, tot eind november 1854. De tijdelijke wetten waarmee dat douanestelsel werd ingesteld, werden telkens verlengd, tot de 'definitieve' wet van februari 1857¹³.

6. P. DELFOSSE, *État, crises alimentaires et modernisation de l'agriculture en Belgique (1853-1857)*, dans *Revue du Nord*, 1990, vol. 72, n° 284, p. 71.

7. W. RONSJN, *De 'laatste' voedselrellen*, pp. 90-91.

8. T. HORII, *La crise alimentaire de 1853 à 1856 et la Caisse de la Boulangerie de Paris*, dans *Revue Historique*, 1984, vol. 272, n° 2, pp. 375-377.

9. RABe, Provincie Oost-Vlaanderen: 4A/355/2: Brief (Brussel, 23.09.1854) van de minister van Binnenlandse Zaken aan de gouverneur van Oost-Vlaanderen.

10. E. VANHAUTE, *So worthy an example to Ireland*, p. 126.

11. D. DEGRÈVE, *Le commerce extérieur de la Belgique, 1830-1913-1939 : Présentation critique des données statistiques*, Bruxelles, 1982, pp. 304, 309.

12. M. F. VAN DIJCK, *De wetenschap van de wetgever: de klassieke politieke economie en het Belgische landbouwbeleid, 1830-1884*, Leuven, 2008, pp. 327-336.

13. P. DELFOSSE, *La politique agricole*, pp. 22-24 ; P. DELFOSSE, *État, crises alimentaires*, pp. 73-74.

3. Voedselrellen

De hongercrisis van de jaren 1840 ging op verschillende plaatsen gepaard met voedselrellen. Er vonden ongeregelde heden plaats op de markten van Waver, Kortrijk en Geraardsbergen in maart, op de markt van Antwerpen in juni en die van Gent in juli 1847. In maart werd in Sint-Martens-Latem een graanschip geplunderd, in Ronse gebeurde hetzelfde met het huis van een graanhandelaar. Nog in die maand werden verschillende bakkerijen in Brugge geplunderd. Na de plundering van het huis van een bakker in Hoogdele in april vonden er in mei opnieuw broodrellen plaats in achtereenvolgens Brussel, Oudenaarde en vooral in Gent. In juni was er nog protest tegen bakkers in Antwerpen, Tongeren en Oostende¹⁴.

Desondanks zijn historici het erover eens dat collectief voedseloproer eerder beperkt bleef in de nochtans zeer dure lente van 1847. Collectieve acties waren eerder de uitzondering, individuele misdrijven de regel¹⁵. Opvallend is ook de verscheidenheid in het repertoire. Markten waren niet het enige toneel van oproer. In bepaalde gevallen (Sint-Martens-Latem en Ronse) werden specifieke doelen gevisieerd. Dat was mogelijk ook zo bij de broodrellen die plaatsvonden in 1847: werden bakkerijen willekeurig geplunderd, of enkel diegene waar bedrog vermoed werd?

Doorheen de jaren 1850 deden zich verschillende incidenten voor¹⁶. Daarnaast is er sprake van een ware golf van voedseloproer in Oost- en West-Vlaanderen van eind augustus tot begin september 1854. Het begon op zaterdag 19 augustus op de markt van Doornik. Twee opkopers zorgden er voor een stijging in de graanprijs en werden door het woedende volk achtervolgd. Men dreigde ermee hen in de Schelde te werpen, maar de politie kon dat verhinderen¹⁷. Een week later, op 26 augustus op de markt van Ieper, werd een Franse handelaar door enkele werklieden omringd, maar de politie kon de orde bewaren. Op 28 augustus deden er zich onlusten voor op de markt van Kortrijk. Twee kooplui moesten naar een herberg vluchten en een andere handelaar die dezelfde herberg verliet, werd door een menigte achtervolgd, kon niet ontkomen en kreeg slaag. De plundering daags erna van het huis van een graanhandelaar kon door de politie en de rijkswacht voorkomen worden. In diezelfde week vonden er samenscholingen plaats in Menen, waar zeven bakkerijen werden

14. G. JACQUEMYS, *Histoire de la crise économique des Flandres (1845-1850)*, Bruxelles, 1929, pp. 324-329 ; G. DENECKERE, *Sire, het volk mort: sociaal protest in België, 1831-1918*, Gent-Antwerpen-Baarn, 1997, pp. 86-95 ; W. RONSJN, *Marktbevoorrading, hongeroproer en overheidstussenkomst in Oudenaarde, 1842-1856*, in *Handelingen van de Geschied- en Oudheidkundige Kring van Oudenaarde*, 2005, vol. 52, deel 2, p. 168.

15. G. JACQUEMYS, *Histoire de la crise économique*, p. 329 ; E. VANHAUTE, *So worthy an example to Ireland*, p. 137.

16. Zie voor een vollediger overzicht: W. RONSJN, *De 'laatste' voedselrellen*, pp. 94-96.

17. RAR (Rijksarchief Ronse), Microfilm B81, GvA (Gazette van Audenaerde), 27.08.1854, p. 3, 2e kolom; 03.09.1854, p. 2, 2e kolom.

geplunderd¹⁸. Op woensdag 30 augustus werd een samenscholing van arbeiders op de markt van Lokeren nog in de hand gehouden door de politie en rijkswacht, maar in de namiddag en avond werden verschillende handelaars op straat aangevallen door vrouwen en kinderen¹⁹. Op 31 augustus werden handelaars op de markt van Sint-Niklaas bedreigd en in de namiddag werden twee molenaars op terugweg van de markt aangevallen²⁰. In de avond van 4 op 5 september werden er in Brugge, in de arbeiderswijken, briefjes uitgestrooid waarin de werklieden werden uitgenodigd samen te komen om middelen te beramen om hun toestand te verbeteren. Sommige van die briefjes bevatten naar verluidt bedreigingen tegen de rijken²¹. Op 5 en 6 september braken er in Brussel ernstige broodrellen uit²². Op donderdag 7 september werden in Oudenaarde verschillende handelaars uit de markt en uit de stad gedreven²³. Diezelfde dag vonden er opnieuw zware ongeregeldeheden plaats op de markt van Sint-Niklaas²⁴. Ook in Mechelen zouden er zich ongeregeldeheden hebben voorgedaan²⁵.

4. Voedselrellen in Oudenaarde en Sint-Niklaas

4.1. De jaren 1840: broodrellen in Oudenaarde

In de jaren 1840 heeft er zich in Sint-Niklaas vermoedelijk geen oproer afgespeeld²⁶. Wel werd in maart 1847 een geschrift verspreid met een oproep op de volgende marktdag 'het voornemen der Bruggelingen' te volgen, maar daar werd blijkbaar geen gevolg aan gegeven²⁷.

In Oudenaarde deden er zich wel ongeregeldeheden voor. In mei 1847 vond in de stad tweemaal een grootschalige diefstal van brood plaats²⁸. Woensdag

18. KBR (Koninklijke Bibliotheek), GLvW (Gazette van het Land van Waes), 03.09.1854, p. 2, 1^e-2^e kolom.

19. RAG (Rijksarchief Gent), Provincie 1850-1870: 1403/16: Minuut van brief (Gent, 02.09.1854) van de gouverneur aan de minister van Binnenlandse Zaken.

20. SASN (Stadsarchief Sint-Niklaas), MA (Modern Archief), 298: Brief (01.09.1854, N° 1.228) aan de gouverneur.

21. KBR, GStN (Gazet van St. Nicolaes), 10.09.1854, p. 3, 1^e kolom.

22. KBR, GStN, 10.09.1854, p. 3, 1^e kolom.

23. W. RONSJN, *Marktbevoorrading, hongeroproer*, pp. 171-173.

24. SASN, MA, 298: Brief (08.09.1854, N° 1.243) aan de gouverneur.

25. KBR, GLvW, 10.09.1854, Bijvoegsel, p. 2, 2^e-3^e kolom.

26. Daar zijn geen aanwijzingen voor gevonden in de briefwisseling, de krant *Gazette van het Land van Waes* (eerste zes maand van 1846 en 1847 doorzocht, weliswaar ontbreken heel wat nummers van 1847, van de maand maart is niets teruggevonden) en het artikel van Van den Bossche, die de crisis van dat decennium onderzocht: SASN, MA, 294 en 295; KOKW (Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waes), B8: GLvW (04.01.1846-28.06.1846; 03.01.1847-09.05.1847) ; N. VAN DEN BOSSCHE, *Behoeftig Sint-Niklaas in 1840-1848*, in *Archivaria*, 2007, vol. 4, n° 12, pp. 128-142.

27. RAG, Provincie 1830-1850, 0986: Brief (Dendermonde, 09.03.1847) van de procureur des konings van Dendermonde aan de procureur generaal.

12 mei om tien uur 's avonds verzamelden zich 150 à 200 mensen voor de deur van een bakker in de Pompstraat. Enkele onder hen drongen binnen en namen 20 à 25 broden mee. In de Onze-Lieve-Vrouw ter Sneeuwstraat werden 120 tot 130 broden uit een bakkerij gestolen, mogelijk door dezelfde plundersaars. Zij namen ook broodsuiker en een zilveren horloge mee, en richtten heel wat schade aan. Naast deze collectieve voedseldiefstal vonden er in Oudenaarde heel wat gevallen van individuele voedseldiefstal plaats. Meer ongeregelde deden zich in de jaren 1840 in Oudenaarde, voor zover bekend, niet voor²⁹.

4.2. De jaren 1850: Sint-Niklaas

Sint-Niklaas was in de jaren 1850 tweemaal het toneel van voedseloproer, in 1853 en 1854. Op woensdagavond 21 september 1853, rond zeven uur, verzamelde zich een troep mensen voor de woning van J. Bauwens, een molenaar en graanhandelaar, in Sint-Niklaas. Het ging om 200 à 300 personen volgens de burgemeester, volgens een andere bron waren het er 3.000, voornamelijk 'briesende vrouwen'. Na anderhalf uur geschreeuwd te hebben aan zijn adres, begon men projectielen te gooien, waarbij enkele ruiten en pannen sneuvelden, terwijl anderen een deel van de omheining doorbraken. Deze feiten deden zich voor in afwezigheid van de openbare macht. Die verscheen wel driemaal ter plekke, waarop de menigte zich rustig gedroeg, maar slaagde er niet in de samensholling uiteen te drijven. Pas rond 11 uur 's avonds ging de menigte uiteen³⁰.

Tijdens de dagen die volgden bleef het onrustig in de stad. De volgende dag, de 22e, werd het huis van een zekere Pareys met stenen bekogeld. Ook kondigde men aan op de 23e nog drie andere huizen aan te doen, wier eigenaars ervan verdacht werden graankopers te zijn. Op de avond van de 23e kwam een détachement van het vijfde linieregiment in de stad aan om de plaatselijke rijkswacht en politie bij te staan. Patrouilles deden de ronde in de wijken waar zich samenshollingen dreigden voor te doen. Vier arrestaties werden verricht³¹. Geleidelijk aan herstelde de orde zich in Sint-Niklaas, ook al werd de aanwezigheid van extra rijkswachten eind oktober door het stadsbestuur nog nuttig geacht om de orde te bewaren³².

28. RAR, Microfilm B80: GvA, 16.05.1847, p. 3, 1^e kolom.

29. Geen verdere aanwijzingen gevonden in: RAR, Microfilm B80: GvA; Registers van uitgaande briefwisseling, Verslagen van gemeenteraad en van college van burgemeester en schepenen, jaren 1840.

30. Op basis van het verslag van de burgemeester aan de gouverneur over de gebeurtenissen (SASN, MA, 298: Brief (22.09.1853, N° 519) aan de gouverneur) en het verslag van een anonieme chroniqueur (KOKW, A2: Kroniek 'Van Aalst', boek II, p. 266).

31. SASN, MA, 298: Brief (24.09.1853, N° 523) aan de gouverneur.

32. SASN, MA, 298: Brief (25.09.1853, N° 527) aan de gouverneur; Brief (28.09.1853, N° 532) aan de gouverneur; Brief (19.10.1853, N° 578) aan de Commandant van de Brigade van de Gendarmerie.

De rellen in september 1854 waren heviger en duurden langer. De ongeregeldeheden begonnen op de markt van donderdag 31 augustus³³. Om negen uur 's morgens, bij het begin van de roggemarkt, werd de markt 'overspoeld' door een menigte die voor het merendeel bestond uit vrouwen van de arbeidende klasse. Handelaars die men aanduidde als 'opkopers' werden bedreigd. Men trachtte hun intrede op de markt te verhinderen. Toch kon de markt voor rogge, evenals die voor tarwe en andere granen, regelmatig gehouden worden. Wanneer de kopers rond de middag naar huis terugkeerden werden twee molenaars aan de rand van de agglomeratie onder handen genomen. Één ontving kneuzingen, een ander zijn koopwaar werd beschadigd, maar beide konden ontkomen. 's Avonds om half negen was er een samenschooling op de grote plaats. Men zocht aanhangers in één van de arbeiderswijken van de stad, maar werd uiteengedreven door de gendarmerie te paard. Om tien uur 's avonds was alles terug kalm. Zes of zeven gearresteerden werden 's ochtends opnieuw vrijgelaten.

Algauw raakte het gerucht verspreid dat er op de volgende marktdag, die van 7 september, opnieuw rellen zouden zijn. Men zou de transacties op de markt controleren en tot 'excessen' overgaan indien de prijzen niet naar zin waren³⁴.

Die donderdag vonden er inderdaad ongeregeldeheden plaats³⁵. Reeds om half zeven 's ochtends hadden zich 'oproerige samenscholingen' gevormd rond de verschillende markten voor etenswaren. Men uitte bedreigingen tegen de verkopers om hun waren aan lage prijs te verkopen. Dat 'gestook' zou doorgegaan zijn tot negen à tien uur, de uren van de rogge- en tarwemarkt. Volgens de burgemeester ging de menigte er uiteindelijk toe over om de koopwaar van de eigenaars af te nemen en te verkopen aan eigen prijzen. Volgens de onderluitenant werd de rogge getaxeerd op 7 gulden per zak, de tarwe op 11 gulden, en de boter op 15 stuivers per kg.

Het begon reeds bij het begin van de eerste markt. De boter van boerinnen die er meer dan 15 stuiver per kg. voor vroegen, werd hen afgenomen of "verkwistende" op de rug en aangezicht gesmeerd. Boerinnen die met hun eieren in de biechtstoelen van de O.-L.-V.-Kerk waren gevlucht, werden eruit gesleurd, hun eieren afgenomen en ter plekke gezopen. Elders werd bier en jenever verdeeld. Bakkers werden gedwongen het graan te kopen aan de prijs

33. SASN, MA, 298: Brief (01.09.1854, N° 1.228) aan de gouverneur.

34. SASN, MA, 298: Brief (04.09.1854, N° 1.234) aan de procureur des konings te Dendermonde; Brief (06.09.1854, N° 1.238) aan de procureur des konings te Dendermonde.

35. Beschreven door een chroniqueur (KOKW, A2: Kroniek 'Van Aalst', boek II, p. 280 e.v.), in de Gazette van het Land van Waes (KBR, GLvW, 10.09.1854, Bijvoegsel, p. 2, 2^e-3^e kolom), in de Gazet van St. Nicolaes (KBR, GvSN, 10.09.1854, p. 2, 2^e kolom), door de burgemeester in een brief aan de gouverneur (SASN, MA, 298: Brief (08.09.1854, N° 1.243) aan de gouverneur) en door de onderluitenant commandant van de rijkswacht te Dendermonde in een rapport over de gebeurtenissen te Sint-Niklaas (RAG, Provincie 1850-1870, 1403/16: Brief (Gent, 08.09.1854) van de *capitaine-commandant la gendarmerie de Flandre Orientale* aan de gouverneur).

gesteld door de menigte. Wie weigerde werd tussen de zakken geworpen. Van zodra de graanmarkt geopend was, liep de menigte door de gangen van de markt met de bedoeling elke verkoper die meer dan zeven gulden per zak rogge durfde vragen, aan te vallen, doch de politie en gendarmerie slaagde erin hen in toom te houden.

Rond tien uur werd het bevel gegeven aan de openbare macht om de volledige markt, na de door de wet vereiste oproepen om tot de orde terug te keren, met ontbloot sabel te ontruimen. Er werd geschoten op individuen, maar geen enkel schot schijnt zijn doel bereikt te hebben. Tegelijk werd de rijkswacht met stenen bekogeld. De onderluitenant van de gendarmerie ging bij het ontruimen van de markt zo driest tewerk, “met kracht en geweld al of het de inneming eener stad gold”, dat hij met zijn sabel links en rechts inhakte op al wat op zijn weg lag. “[h]et was alsof personen en kramen moesten en konden wegvliegen als de vogelen van het veld naer een boom!”, aldus de Gazette van het Land van Waes³⁶. Verschillende marktbezoekers kregen een houw, meerdere vrouwen vielen uit angst flauw en heel wat schade werd aangericht op de markt. Één landbouwer, Pierre Cooreman, viel dood neer. Hij zou van schrik gestorven zijn, doch velen geloofden dat een kogel hem trof. Om elf uur waren de naar schatting 7000 bezoekers van de markt verdreven en was de grote markt omzeggens volledig geëvacueerd.

’s Avonds dreigden er opnieuw plunderingen, maar omstreeks zes uur kwamen twee compagnieën van de twaalfde linie in de stad aan en alles bleef rustig. Het gevaar van onlusten bleef echter nog verschillende dagen aanhouden, en pas op 22 september kon de burgemeester schrijven dat de kalmte in de stad min of meer teruggekeerd was³⁷.

4.3. De jaren 1850: Oudenaarde

In september 1853 bleef het rustig op de markt van Oudenaarde³⁸. Een jaar later, op donderdag 7 september 1854, vonden echter ook hier ongeregelde heden plaats³⁹. Al van enkele dagen tevoren was het duidelijk dat de gemoedstoestand van de bevolking beïnvloed was door het voorbeeld van andere steden. De woensdagavond vóór de markt ontstond er in een herberg al een twist tussen enkele burgers en een opkoper van boter en eieren. De burgemeester werd op de hoogte gebracht en nam maatregelen voor de volgende dag.

Reeds vóór de graanmarkt toegankelijk was voor handelaars, vormden zich

36. KBR, GLvW, 10.09.1854, Bijvoegsel, p. 2, 2^e-3^e kolom.

37. SASN, MA, 298: Brief (22.09.1854, N° 1.271) aan de gouverneur.

38. SAO (Stadsarchief Oudenaarde), MA, OUD 744.2-5: Minuut van brief (Oudenaarde, 03.09.1853) van de burgemeester aan de procureur des konings.

39. SAO, MA, OUD 744.2-5: Minuut van brief (Oudenaarde, 08.09.1854) [van de burgemeester] aan de procureur des konings; RAR, Microfilm B81: GvA: 10.09.1854, p. 2, 2^e kolom.

samenscholingen rond bepaalde ‘aanvoerders’. Ze juttten elkaar op tegen de graanhandelaars, die ervan beticht werden de boerenhoven af te lopen en zo de prijzen de hoogte in te drijven. Om twaalf uur bevond er zich een massa vrouwen op de markt, die ‘sterk verbitterd’ waren, samen met kinderen en straatkinderen. Op dat moment kregen ook handelaars toegang tot de markt. Toen begonnen de ongeregelheden. Bepaalde personen gingen de markt af op zoek naar handelaars, die werden bedreigd zodat ze de markt zouden verlaten. Volgens het verslag van de burgemeester werden minstens vier personen onder handen genomen. Één handelaar werd bij de kraag gegrepen en kreeg een klap. Een andere werd, toen hij om twee uur de stad wou verlaten, achtervolgd door een massa straatkinderen. Toen die stenen aan het verzamelen waren om de handelaar te bekogelen, kon de politie ingrijpen en hem veilig tot in het naburige Bevere begeleiden. Ook een notaris uit Kruishoutem, die één of twee hl. graan op de markt wou kopen, werd achtervolgd. De openbare macht heeft de zaken niet verder uit de hand laten lopen. Waar de politie verscheen, werd die gerespecteerd. Uiteindelijk bleef alles beperkt tot wat roepen, schreeuwen en bedreigen, maar grote ‘buitensporigheden’ vonden er niet plaats. Volgens de plaatselijke krant keerde de kalmte terug eens de kooplui van de markt gedreven waren, en werd het graan ‘aan prijs verkocht’.

5. Afloop

In de dure winter en lente van 1847 bleef het oproer in beide steden al bij al beperkt. In Oudenaarde werden twee bakkerijen geplunderd, terwijl er voor Sint-Niklaas geen incidenten gekend zijn. Dat was anders in 1854. In dat jaar deden zich in beide steden voedselrellen voor.

De gebeurtenissen in Oudenaarde van september 1854 lijken weinig impact te hebben gehad. Slechts één persoon werd gearresteerd, een barbier, terwijl een proces-verbaal werd opgesteld tegen een bakker die deelnam⁴⁰. Achteraf werden door het gemeentebestuur geen bijzondere maatregelen genomen om herhaling te voorkomen⁴¹.

In Sint-Niklaas hadden de gebeurtenissen van augustus en september 1854 grotere gevolgen. In totaal werden 65 personen gearresteerd die in een gezamenlijk proces tot strenge straffen werden veroordeeld⁴². Maar niet alleen

40. SAO, MA, OUD 744.2-5: Minuut van brief (Oudenaarde, 07.09.1854) [van de burgemeester] aan de gouverneur; Minuut van brief (Oudenaarde, 08.09.1854) [van de burgemeester] aan de procureur des konings.

41. SAO, MA, Verslagen van gemeenteraad en van college van burgemeester en schepen, jaren 1850.

42. KOKW, A2: Kroniek ‘Van Aalst’, boek II, pp. 286-300, 290 (onregelmatige paginering).

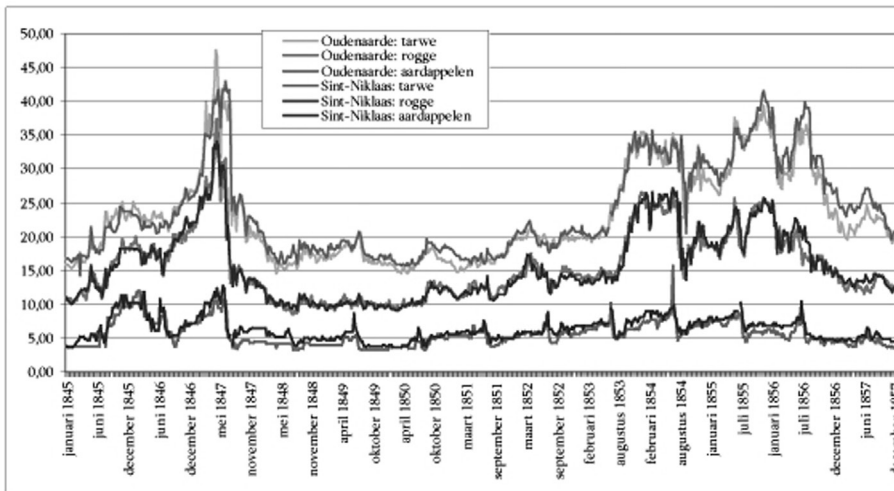

CELLULE 3 : Produire et échanger

de deelnemers, ook een groot deel van het stadsbestuur stapte bij de lokale verkiezingen van oktober dat jaar op. Er zijn aanwijzingen dat zulks gebeurde onder druk van bovenaf⁴³.

Toch wierpen de rellen in Sint-Niklaas en elders in Oost- en West-Vlaanderen in 1854 vruchten af. De gemeenteraad van Sint-Niklaas stuurde op 4 september 1854, reeds na de eerste oproerige marktdag, een petitie naar de hogere overheid om een uitvoerverbod op granen te bekomen⁴⁴. Eind november 1854 kwam dat uitvoerverbod er inderdaad⁴⁵. Mogelijk woog de golf van voedselrellen in augustus en september op de besluitvorming van de kamer.

Grafiek : Gemiddelde prijzen per week van tarwe, rogge en aardappelen op de markten van Oudenaarde en Sint-Niklaas, in fr. per hl., 1845-1857⁴⁶

43. RAG, Provincie 1850-1870, 1403/15: Minuut van brief (Gent, 29.09.1854) van de gouverneur aan de minister van Binnenlandse Zaken; KOKW, A2: Kroniek 'Van Aalst', boek II, pp. 306-308.

44. SASN, MA, 298: Brief (Sint-Niklaas, 04.09.1854, N° 1.235) aan de gouverneur.

45. P. DELFOSSE, *État, crises alimentaires*, pp. 73-74.

46. Ongewogen gemiddelde van de prijzen van witte en rode tarwe, rogge en aardappelen, zoals wekelijks genoteerd in de mercurialen van Oudenaarde en Sint-Niklaas: SAO, MA, OUD 744.2-44, OUD 744.2-46, OUD 744.2-49, OUD 744.2-50, OUD 744.2-52, OUD 744.2-53 ; SASN, MA, 4716, 4717.

